

5. BÖLÜM / CHAPTER 5

DEME MECNÛN'A DELİ

DO NOT CALL MECNÛN CRAZY

Müjgân ÜÇER*

*Eczacı, Halk Bilimci (h.c.Dr.), İstanbul, Türkiye
e-posta: mujganu-cer@yahoo.com

DOI: 10.26650/B/AA09.2020.007.05

ÖZ

Ortaçağda İslam toplumları delilere şefkatle yaklaşmıştır. Selçuklu ve Osmanlı döneminde dârüşşifalarda her türlü hasta kabul edilmekle beraber akıl hastaları için ayrı odalar bulunuyordu. Bütün hastaların kabul edildiği dârüşşifalar zamanla akıl hastalarının tedavi edildiği “Bimarhane”ye dönüşmüş ve Osmanlı döneminde birçok bimarhane açılmıştır. Bu araştırmanın amacı, akıl hastalıklarında halkımızın bu kimselere bakışı, davranışı ile halk kültürümüzdeki sözlü geleneğin tespitidir. Başlıca atasözü kaynakları ışığında yapılan bu çalışmada sadece zihinsel engelliye değil, halkımızın bu engele maruz kimselerin ailesine bile şefkatle davrandığı ve yardımcı olmak istediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zihinsel engellilik, delilik, atasözlerinde delilik

ABSTRACT

Medieval Islamic societies took a kindly approach to the mentally challenged. Hospitals welcomed all sorts of patients during the Seljuk and Ottoman periods, and offered separate chambers for individuals with mental illnesses. In time, some of these hospitals were transformed into specialized institutions for the treatment of mental impairments, while several additional such institutions were established throughout the country during the Ottoman period. This study aims to describe public perceptions and attitudes toward the mentally ill, and how the subject was treated in folk tradition and oral culture. In light of proverbs and aphorisms, this study argues that persons with mental disabilities, as well as their families, were shown compassion and support.

Keywords: Mental disability, madness, madness in oral culture

Giriş

Eski kültürlerde akıl hastalıklarının kötü ruhlar tarafından yapıldığına inanılması yani demonoloji (demon=şeytan) sebebiyle, önceleri büyücüler sonraları din adamları kötü ruhları kovmak düşüncesi ile “delileri sağaltma” konusuyla ilgilenmişlerdir. Mısır, Uzakdoğu ve Yahudi kültürlerindeki anlayışla deliliğin ilâhî ceza olduğuna inanılmıştır. Hipokrates (M.Ö. 460-337) döneminde nispeten iyi muamele görmüş olsalar da delilik Greko-Romen kültürde de ilâhî ceza olarak kabul edilmiştir.¹

Ortaçağ Avrupası'nda aynı görüş devam etmiş bu kimseler kapatılmış ve zincire vurulmuş, dayak, kartal kanadına bağlama gibi işkenceler yapılmıştır. Rönesans döneminde delilerin korunması gerektiğini söyleyenler olsa da manastırların bir bölümüne kapatılmış veya panayırarda ücret karşılığında teşhir edilmişlerdir. Ayhan Songar, ruh ve akıl hastalıklarının tıp sanatlarının en eskisi, bilim dalı olarak da en yenisi olduğunu belirtir. Songar, yine Akıl hastalarının zincirlerinin Fransa'da Philippe Pinel (1745-1826) tarafından 1792 yılında çözüldüğünü, Batıda ruh hekimliğinde demonolojiden psikoloji ve psikiyatriye geçişin ancak 19. yüzyılın ortalarında olduğunu, gerçek anlamda ilâç ile tedavilerinin de 1950'li yıllarda yapılmaya başlandığını, akıl hastalarının birer “hasta insan” muamelesi görmesinin tarih bakımından pek yeni bir olay olduğunu kaydeder.²

Ortaçağda İslam toplumları delilere şefkatle yaklaşmıştır. İbni Sina (980-1037) delilere merhametle muamele edilmesini ve insanca bakılmasını tavsiye etmiştir. Türk tıp tarihinde akıl hastalarının bahçeli havuzlu şifa yurtlarında müzikle tedavi edildiği bilinmektedir. Akıl hastaları mübarek insanlar olarak korunmuş, kollanmış ve tedavi edilmiştir.³

Toplumumuzdaki deli-velî tanımlaması bu insanlara büyük bir şefkat ve hoşgörüyle yaklaşıldığını da kanıtlamaktadır. Deli tımar etmenin hasta bakımının en sevabı olduğu kabul edilmiştir. Tımar; Farsca; 1. binek hayvanlarının derisini temizleme, 2. hasta veya yaralıya bakma anlamlarında kullanılmaktadır. Türkçede kullanılmakta olan tımarhane terimi de hastahane anlamına gelen bimarhane sözcüğüne benzetilerek türetilmiştir.⁴

Selçuklu ve Osmanlı döneminde dârüşşifalarda her türlü hasta kabul edilmekle beraber akıl hastaları için ayrı odalar bulunuyordu. Zapt edilen hastalar ailelerinin yanında iken, zapt edilemeyenler zorunlu olarak dârüşşifada kalıyordu. Bütün hastaların kabul edildiği dârüş-

1 Ayhan Songar, *Modern Psikiyatri Modern Psikobiyoloji ve Ruh Hastalıkları* (İstanbul: Geçit Kitabevi, 1977), 1.

2 Songar, *Modern Psikiyatri*, 1, 10.

3 Songar, *Modern Psikiyatri*, 3.

4 İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 4. Basım (İstanbul: Kubbealtı, 2005), 3162.

şifalar zamanla akıl hastalarının tedavi edildiği bimarhaneye dönüşmüş sonra da tımarhane adını almıştır. Osmanlı döneminde İstanbul’da birçok bimarhane açılmıştır.⁵ Bu konuda Ayten Altıntaş şu bilgileri vermektedir:

Osmanlı tıbbına göre ‘delilik’ tedavi edilen bir hastalıktır. Vakıf eserler olan bu kuruluşlarda görev yapan hekimlerin ilaç listelerinde birçok formüller yer alıyordu. Akıl hastalarına ferahlatan, uyku veren şerbetler verilirdi. İlaçların yanında müzikle tedavi için haftada iki gün müzisyenler konser verirdi. Ayrıca eski tıpta yeri olan güzel kokulu çiçekler koklayarak tedavi, su sesi ile tedavi hatta gönül rahatlatıcı kuş sesleri bile tedavide aracı olarak kullanılabilirdi.⁶

1. Zihinsel Engellilik

Engelli; fiziksel veya zihinsel bir rahatsızlık nedeniyle bazı hareketleri, duyarları veya işlevleri kısıtlanan kişidir. Dünya Sağlık Örgütü, engelli olma hâli için “yeti yitimi” terimini kullanır.

Merriam Webster Sözlüğü’nde engellilik zihinsel engellilik; entelektüel kapasitede doğuştan gelişememe veya sonradan bir azalma (IQ < 70) nedeniyle süreklilik gösteren bir şekilde kişinin toplum içinde normal günlük yaşamını yerine getirememesi olarak açıklanmıştır.⁷

Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından yayınlanan *Ruhsal Bozukluklar Tanı ve İstatistik Rehberi*’nde (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) 300 civarında zihinsel bozukluk kayıtlıdır. Daha önce kullanılan zihinsel engellilik veya zihinsel gerilik tanımlamaları yerine; “entelektüel engellilik” veya “entelektüel gelişim bozukluğu” kavramları verilmektedir. Bu kimselerde işlevsel ve uyumsal bozukluklar olduğu, kendine bakma, sosyal iletişim ve yaşama becerilerinde kısıtlamalar bulunduğu, mantık yürütme, düşünme, planlama, sonuç çıkartma gibi genel zekâ becerilerini de kapsayan bu durumlarda IQ testlerinde 70-75 skor gösterdiği belirtilmektedir.⁸

Tıbbî bir terim olarak kullanılmayan delilik zihinsel bozukluklardan farklıdır. Akıl hastalarının genel adı ve cinnet olarak kullanılan psikoz denilen bu ağır zihinsel bozuklukta IQ normal hatta yüksek bile çıkmaktadır. Ancak bu hastalıklarda gerçekte bağlantı kopukluğu olduğu, gerçekte gerçek olmayanın ayırımının yapılamadığı, işitsel ve görsel halüsinasyonlar (var sayımlar) ve delüzyonlar (saplantılar) bulunmakta, “benlik”, “kendilik” duygusunda bozukluk göstererek anormal duygu, düşünce ve davranış bozukluğu görülmektedir.

5 Ayten Altıntaş, “Anadolu Selçukluları ve Osmanlılarda Tıp ve Dârüşşifalar”, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifahaneler*, haz. Abdullah Kılıç (İstanbul: Medikal Park, 2012), 55.

6 Ayten Altıntaş, “Anadolu Selçukluları ve Osmanlılarda Tıp ve Dârüşşifalar”, 55.

7 Merriam Webster Sözlüğü, 2013.

8 *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM)*, 5. Basım (American Psychiatric Association, 2013).

Genel olarak öğrenme bozuklukları, konuşamama, dikkat yetersizlikleri, duygusal bozukluklar, algı bozuklukları, muhakeme kusurları, zekâ geriliği ve karakter bozuklukları geniş bir alanı kapsamakta olup bu durum psikiyatride ruh hastalığı, hukuk açısından ise akıl hastalığı olarak değerlendirilmektedir.

Ülkemizde, “İngilizce karşılığı *disabled* veya *handicapped* olan özürlü sözcüğünün yerine ‘engelli’ sözcüğünün kullanılmasının daha uygun olduğu” ilk defa psikiyatrist Engin Turan-Tuncer tarafından dile getirilmiştir. Yazar düşüncelerini şöyle belirtiyor:

Kişinin mutlu, üretken, sağlıklı bir yaşam sürdürmesini engelleyen fiziksel ve ruhsal fonksiyonlardaki kayıplar engel (disability) olarak tanımlanır. Fiziksel eksiklikler körlük, sağırılık, şekil bozuklukları, kas ve sinir hastalıkları, felç ve uzuv kayıplarıdır. Ruhsal bozukluklar ise ruhsal hastalıklar ve zekâ geriliği gibi iki grupta toplanmaktadır. Bu fonksiyonlardaki azalmalar kişinin iş performansını, diğer insanlarla ilişkisini, kısaca yaşam kalitesini eksiltmiyorsa özür ya da engel tanımına girmeyebilir. Bazı insanlar doğuştan engelli, diğer bazı engelliler ise sonradan diyabet, romatizma, kalp hastalıkları, kemik hastalıkları ve felçler kişinin hareket kaybı ve konuşma bozukluklarına yol açar. Ruhsal bozukluklar kronik ise kişinin iş görmesini engelliyor ve bağımlı bir hayat sürmesine neden oluyorsa bu durum engel olarak tanımlanabilir. Bir engelli için en büyük engel, sosyal çevrenin engelli kişiye hangi şekilde yaklaştığıdır. İletişim açısından sosyal hayatta engelinin çevresi ile nasıl bir etkileşim içinde var olabildiği çok önemlidir. Engelli insanların en önemli sorunu bağımsız olarak yaşamlarını sürdürememeleridir.⁹

Engin Turan-Tuncer, engellilerin rehabilitasyonu konusuna da yer verdiği bu makalesini şu cümle ile bitirmektedir: “*Gözlerdeki, kulaklardaki bacaklardaki engelin değil, yüreklerdeki engelin kaldırılması dileğimizdir.*”¹⁰

2. Deli - Divâne

Türkçede telbe > telve > telü > delü > deli şeklinde dönüşüm geçiren bir kavram olarak deli, bu haliyle Balkan dillerine de geçmiştir. Bu kelime, isim ve sıfat olarak birçok anlamda kullanılmaktadır. İsim olarak deli; (1) Aklî dengesini kaybetmekten ötürü kendisine ve çevresine zararlı davranışlarda bulunan, intibakını yitirmiş, aklını kaçırmış, çıldırmış (kimse), (2) sözlerinde ve hareketlerinde pervasız, aklını yerinde ve gereği gibi kullanamayan, davranışları aşırı ve taşkın (kimse), (3) şaşkın, çılgın gibi bâzen sevgi bâzen sitem ifadesi şeklinde anlamlara sahipken; sıfat olarak deli; (4) normal sınırları aşan, sınır tanımayan, coşkun, azgın, ölçsüz (deli rüzgâr, deli ırmak örneklerinde olduğu gibi), (5) bir şeye aşırı derecede düşkünlük gösteren kimse (para delisi, şöhret delisi örneklerindeki gibi) anlamlarında kullanılmaktadır.

9 Engin Turan-Tuncer, “Özürlü ve Psikolojisi”, *Saray Rehabilitasyon Dergisi* 8 (2002): 8.

10 Turan-Tuncer, “Özürlü ve Psikolojisi”, 11.

Tarihsel metinlerde geçen bu kavram ayrı bir anlama daha sahiptir (6): 15-16. yüzyıllarda Rumeli ve daha sonra Anadolu'daki vezir ve beylerbeyinin mâiyetinde teşkil edilen sûvârî askeri [Bunlara devlet dilinde delil denilmiştir. Halk gözlerini budaktan sakınmayan düsturları “yazılan gelir başa” olup fevkalâde cesur ve pervasız davranan bu askerlere delice cesaretle-rinden ötürü “deli” demeye devam etmiştir].¹¹ Deli Ocakları'nın piri Hz. Ömer'dir.

Divâne kavramı Farsça; 1. çılgın, deli, 2. kendi duygularının coşkuluğunda akılla ilgisini kesmiş, aşkın buyruğu altında olan kimse, meczûb anlamlarında kullanılmaktadır.¹² Divâne kavramından türetilen “deli divâne olmak” deyimini ise akli başından gitmek, bir kimse veya bir şey uğrunda ne yapacağını bilememek anlamlarındadır.

İnsan beyni kontrol edilemeyen stres altında nasıl bir anormal tepki verebilir? Aklını oynatmış, çılgın, kaçık, mecnûn, cin tutmuş, cini azmış, erken bunama, bunama ileri derecede akıl kaybına işaret etmektedir. Bu nitelemeler akıl hastası, ruh hastası, sinir hastası gibi adlandırılmaktadır ki geniş bir alana yayılan bu durum halk arasında kestirme yoldan “deli” sözcüğü ile ifade edilir. Ülkemizde büyükler sevgilerini şaka yollu; deli oğlan, deli kız gibi “okşamalık” ifadelerle gösterebilirler. Akılsızlık ve delilik espri konusu olmuş, çok insanın yanlış yaptığı bir ortamda mizahî olarak; “En akıllınız kim? Önden giden zincirli” denilmemiş midir?

Normal ve anormal kişilik ölçüsünün belirlenmesi son derece önemli bir konudur. Bir kişiye normal ve anormal demek kolay değildir. Toplumun bütün kesimlerinde akıl ve ruhça yüzde yüz sıhhatli insan bulmak kabil midir? Bu soruyu soran Dr. Rasim Adasal (1902-1982) konuyu şöyle değerlendirmektedir:

Sadece şuur psikolojisine dayanarak insan beynini ve bunun hayati ifadesi olan ruh mekanizmalarını hafıza (bellek), fikir zincirlemesi, muhakeme... gibi bölümlere ve kompartımanlara ayıran ve bunların ayrı ayrı muayenelerini yapan bir mütehasıs, çok zeki ve tamamıyla akıllı bulduğu bir insan(ın) çevresinde anormal denecek bir takım davranışlarda bulunduğu görür. (...) Normal insan; bütün yönleriyle sıhhatli, zekâca düzenli, heyecanlarında dizginli, ahlâk kusurlarından uzak, çevresinin dileklerine uyar, doğruluk, güzellik ve vazife değerleriyle hareket eder. Bu ölçülere vurulan insanın tam numara alması imkânsızdır. Cemiyetin aklına yakın âdetlerine ve sosyal dileklerine uyarlık gösteren ve ufak tefek çılgınlıklarla başkasına zarar vermeyen insan normal sayılabilir. Normal insan kendine ve başkalarına yarayan insandır. Müsbet işle normal ruh hali arasında bir bağlantı mevcuttur. Beşerî zorluklardan olmak üzere bazen işlediği hataları gören, bunlardan ders alan, başkalarının doğru ve samimî uyandırmalarına önem veren, kendi kişiliğine karşı kendini tenkid eden, birçok

11 İlhan Ayverdi, *Misallı Büyük Türkçe Sözlük*, 4. Basım (İstanbul: Kubbealtı, 2005), 656-657.

12 Ayverdi, *Misallı Büyük Türkçe Sözlük*, 725.

sorular soran ve cevaplarını vicdanında arayan normal insandır.¹³ Üstadımız Mazhar (Osman Usman 1884-1951) Hocamızdan önceki psikiyatrist Raşid Tahsin Tuğsavu1 (1830-1866) -tıbbiyede psikiyatri dersini veren ilk hocadır- zarif nükteleri arasında şunu çok tekrarları: ‘İnsanlar^[14] deli, zır deli, zır zır deli olarak üç gruptan ibarettir.’¹⁵

3. Halka Göre Deli

Deli ile ilgili atasözleri ve deyimlerimizin çokluğu ve derin anlamları bu konuya verilen önemi belirtmektedir. Günümüzde yaygın şekilde kullanılan ve Aristoteles’e izafe edilen (M.Ö 384-M.Ö. 322) “Herkesin kanında bir delilik dolaşır”, “Bir miktar delilik karışımının bulunmadığı mükemmel bir ruh yoktur” ve “Psikologlara göre normal insan yok, sosyologlara göre anormal insan yok” ifadeleri halkımız tarafından da bilinmektedir.

Halk kültürümüzde akıl için söylenen “Akıl bir kılın üzerinde” atasözü konunun hassasiyetini gayet iyi belirtmekte, aklî dengenin bozulabileceğine işaret etmektedir. Akılsızlık; halkımız tarafından aptal, yarım akıl, fırfırım akıl, gel git akıl, aflak, avanak, beyinsiz, budala, bunak, deli, delidepek, delimse, delimsek,¹⁶ divâne, ebleh, kaçık, kaz kafalı, seme, sersem... gibi sözlerle ifade edilir. Aklını kullanamamak, akıl edememek, düşünememek anlamında; “Aklı var fikri yok” halk sözü söylenir. Akıl ve fikrin önemi bir halk sözümüzde şöyle dile getirilmiştir:

*İnsan bir gemi
Akıl dümeni
Fikir yelkeni
Kullan kendini
Göreyim seni.*¹⁷

Aklın tek başına yetmediği, gönül ile aklın birlikteliğinin de önemli olduğu; “Akıl vezir, gönül padişah” atasözümüzle ifade edilmiştir.

Türk folklor ve edebiyatındaki deli fıkralarının fonksiyonları üzerinde duran Muhan Bali amacının bu fıkralarla ‘deliliğe methiye’ yapmadığını, akla karşı ‘akıl ötesini’ savunmak olduğunu, arada bir aklımızdan şüphe etmemizi sağlamak gerektiğini belirterek şu tespitite

13 Rasim Adasal, *Normal ve Anormal Açından Psikososyal Yönleriyle Kişilik ve Karakter Portreleri*, 2. Basım (İstanbul: Minnetoğlu Yayınları, 1980),14-15).

14 İnsan sözcüğü, Arapça üns kökünden gelmekte olup alışma, ülfet etme anlamındadır. Aynı kökten türeyen enis sözcüğü de dost, arkadaş, hem dem anlamındadır. Sözcüğün kökünde bulunan ünsiyet-insanlık; hem kendisiyle hem de çevresiyle geçimli olan yani normal insanın özelliğidir.

15 Adasal, *Kişilik ve Karakter Portreleri*, 13.

16 Türk Dil Kurumu, *Türk Dil Kurumu, Türkçe Derleme Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1969), 4: 1413.

17 Müjgân Üçer, *Atalar Sözü Yerde Kalmaz* (İstanbul: Sivaslılar Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Vakfı, 1998), 204.

bulunmuştur: “*Aslında akıllı insanlar arasında da akıl üzerinde tam bir anlaşma, akıllılar arasında da tam bir uyum yoktur.*”¹⁸

4. Mezcûb - Meclûb

Eski metinlerimizde, şuarâ tezkirelerinde, menâkıbnâmelerde bazı şairler için “cezbe-i ilâhîye kapılmış idi”, “mezcûbînden idi”, “mecnûn sınıfından idi”, “meclûb idi”, “ebdâlan sınıfından idi” gibi ifadeler kullanıldığını belirten ve bunun zengin boyutlu çağrışımlara sebep olduğuna işaret eden Abdülkerim Abdulkadiroğlu cezbe, meclûb ve mezcûb ifadelerinde manevî tarafın ağır bastığını belirtir.¹⁹

Arapça “cezb”den (çekmek) türetilen mezcûb sözcüğü ise 1. birine veya bir şeye doğru çekilmiş, cezb ve celb olunmuş; meclûb, 2. Allah aşkı ile akli başından gitmiş, dünyaya al-dırmaz duruma gelmiş olan (kimse) cezbeli, 3. deli divâne anlamlarında kullanılmaktadır.²⁰ Ebdal, abdal kelimesinin eski metinlerdeki şeklidir. Çoğulu; ebdalan. Abdal: Arapça bedel; karşılık veya bedil; halef, bedelin çoğul şeklidir. Kelime Türkçede tekil olarak kullanılır. Şu anlamları vardır: 1. Kalender, gezgin derviş, derviş, 2. tasavvuf inancına göre Allah tarafından âlemi mânen idâre etmekle görevlendirilmiş ve kendilerine âleme hükmetme izni verilmiş olan velîlerin derecelerinden birinin adı, 3. Akli kıt, idraki zayıf. Allah aşkından fâni oldukları ve geçici dünya nimetlerine önem vermedikleri için halkın anlayışına göre akılsız sayılmış ve bu sebeple kelime akli kıt, idraki zayıf anlamına gelmeye başlamıştır.²¹

Görüldüğü üzere; Hakk’a teslimiyet içinde ve hiçbir şeye akıl yormayan bu kimseler için geçmişte hiçbir zaman deli anlamında bir ifade kullanılmamıştır.

5. Mecnûn

Arapça “cenn” kökü gizlemek saklamak, (gece) çökmek, her yeri kaplamak anlamındadır. Cenn-cinnet “aklı zâil olmak”tan mecnun şeklinde geçen kavram; 1. çıldırmış, deli divâne, 2. aşk yüzünden akli başından gitmiş, delice sevmiş, kara sevdaya tutulmuş, 3. delirmiş, çıldırmış, aşk yüzünden akli başından gitmiş anlamlarını taşımaktadır.²² 7. yüzyılda yaşanmış olan Leylâ ve Mecnûn’un hüznünlü aşk hikâyesinde, Mecnûn’un asıl adı Kays’dır. Kays’ın

18 Muhan Balı, “Alan Araştırması Konusu Olarak Deliler ve Onların Türk Folklor ve Edebiyatı İçindeki Yeri”, *II. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri* (Eskişehir: Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı, 1987), 42)

19 Abdülkerim Abdulkadiroğlu, *Tanıdığım Kastamonu Delileri İçinde Bir Veli: Deli Eşref veya Hacı Eşref*, 2. Basım (Ankara: Türk Hava Kurumu, 1991), 4.

20 İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 4. Basım (İstanbul: Kubbealtı, 2005), 1973.

21 Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 4.

22 Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 1972.

Leylâ'ya duyduğu aşk yüzünden aklını kaybetmesi ve çöllere düşmesi sebebiyle kendisine takılan “Mecnûn” lakabı sonraları isminin yerini almıştır.²³ Mecnûn hakkında gerek divân gerek halk edebiyatında ve sözlü kültürümüzde beyitler, özdeyişler, şiiirler, ölçülü sözler, atasözleri ve deyimler olmak üzere bu konuda çok zengin malzeme bulunmaktadır. Birkaç örnek şu şekildedir:

Fuzûlî ise (1483-1556) şöyle söylemiş:²⁴

*Bende Mecnûn'dan füzun âşıklık isti'dâdı var
Âşık-ı sâdık benim Mecnûn'un ancak adı var*

İki Lâ-Edrî beyit:

*Sordular Mecnûn'a Leylâ'nın saadet hânesin
Sînesin çâk etti gösterdi dil-i virânesin*

*Gitti Mecnûn hâne-i dehrî bize ismarladı
Bir harâb evdir ki kalır divâneden divâneye*

Koca Ragıp Paşa (1698-1763) çok hazır cevap ve nüktedan bir devlet adamıdır. Mecnûn'u ayıplayanın aklı var mı, hevâ ehli kalabalık içinde bir değil bin deli var anlamındaki ünlü beytinde şöyle söylemiş:²⁵

*Efendi ta'n edenin aklı var mı Mecnûn'u
Gürûh-ı ehl-i hevâ içre bir mi bin deli var*

Yenişehirli Avni Bey (1826-1884) *Mir'ât-ı Cünûn* eserinde akıl hastalıklarını ve mizaç değişikliklerini manzum olarak son derece ilgi çekici bir şekilde anlatır. Hezliyat (şakalar-lâti-feler) türünün en güzel örneklerinden olan *Mir'ât-ı Cünûn* toplumdaki normal dışı tiplerin ve durumların hiciv-mizah usulü ile anlatıldığı önemli bir eserdir. Mesnevi nazım şekliyle yazılmış olan bu eser Abdülkadir Erkal tarafından hazırlanarak *Mir'ât-ı Cünûn Delilerin Aynası* adıyla 2014 yılında yayımlanmıştır. Eseri inceleyen, nesre çeviren ve karşılaştırmalı metni de veren Erkal 637 beyit olan eserin tamamlanmamış olduğunu belirtmektedir.²⁶

23 İskender Pala, “Leylâ vü Mecnûn”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 27: 162).

24 *Fuzulî Divanı*, haz. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur (Akçağ Yayınları, Ankara, 1990), 56.

25 Hüseyin Yorulmaz, *Koca Ragıp Paşa* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1998), 154.

26 Yenişehirli Avni Bey *Mir'ât-ı Cünûn Delilerin Aynası*, haz. Abdülkadir Erkal (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2014), 124, 126.

Mir'ât-ı Cünûn'dan beyitler:

11. beyit:

*Tam âkil olamaz âkiller
Almayınca deliden uslu haber*

32. beyit:

*Âkil isen deme Mecnûn'a deli.²⁷
Yoklasan her biri bir günâ deli.²⁸*

Halk şiirinden Şarkışlalı Âşık Serdârî (1834-1921) de şunları yazmıştır:²⁹

*Zenginler söylese belî diyorlar
Fakirler söylese deli diyorlar
Zamane şeyhine velî diyorlar
Gine pek çoğaldı delimiz bizim*

“Her yerin bir delisi vardır” denilmiş ve delilerin varlığı olağan görülmüştür. Bu insanlar çevrelerinde hoşgörünün, ilginin ve sevginin de odağı olmuşlar, çevrelerini renklendiren bazen de düşündüren kişilikleriyle topluma mal olmuşlardır. Hatta milletlerin tarihine geçmiş ünlü deliler de unutulmamıştır. Ülkemizde de bu alanda örnekler çoktur.

Gürün'de karşılaştığı Meczûb Mehmed için M. Mesud Hocaoğlu şöyle söylemiş:³⁰

*Deli Mehmed perdeli
Deli değil bir velî
Hak sırlara vukufî
Cezbelenmiş bir velî*

Sivas'ın deli-velîlerinden Mehmed'in (1898-1966) takma adı Gülibik idi. Genellikle çalıştığı fırının önünde odun yararken (kırarken) ya da sokakta, parkta çalınan her hava ile oynar, güler, güldürür, eğlenir, eğlendirirdi. Aklına gelen her konuda konuşur, etrafına toplanan kalabalığa veciz sözler söylerdi. “Eskiden yanlış söylemeye korkardık, şimdi doğru söylemeye korkuyoruz” cümlesi ona ait hikmetli sözlerden sadece biridir. Kimine göre deli, kimine göre velî olarak bilinen Gülibik, şehrin önde gelenleri dâhil, herkesin sevgisini kazanmış, nev'i şahsına münhasır bir kimse idi. Sivaslı Yener Okatan, “Gülibik” için bir şiirinde şöyle diyor:³¹

27 Kitapta; deme, “diye” yazılmıştır.

28 Kitapta; “günâ”, güne yazılmıştır. Günâ: Farsça türlü.

29 Doğan Kaya, *Sivas Halk Şairleri* (Sivas: Sivas Valiliği, 2009), 5: 102-104.

30 M. Mesud Hocaoğlu, *M. Mesud Hocaoğlu Hayatı Şiirleri Mezar Taşları İçin Yazdığı Kitabeler ve Şiirlerinden Seçmeler*; haz. Müjgân Üçer (İstanbul: 1997), 47.

31 Müjgân Üçer, *Atalar Sözü Yerde Kalmaz* (İstanbul: Sivaslılar Eğitim Ve Kültür Yardımlaşma Vakfı, 1998), 359.

*Çoraktır toprağı kıraçtır amma
İnsan yetiştirir ilimiz bizim
Hâl ü kıbalına bakıp aldanma
Hâdimü'l-hikmettir delimiz bizim*

Yavuz Bülent Bakiler, “Kastamonu Delileri” şiirinde Deli-Velî Eşref’ten şöyle bahsediyor:³²

*Sonra Deli Eşref’i görürdünüz karşıdan
Her adım başında “Ya sabır” derdi
Tayy-ı zaman, tayy-ı mekân ederdi
Savrulur giderdiniz!*

Sonuç

Bu araştırmanın amacı, akıl hastalıklarında halkımızın bu kimselere bakışı, davranışı ile halk kültürümüzdeki sözlü geleneğin tespitidir. Başlıca atasözü kaynakları ve arşiv bilgilerin ışığında yapılan bu çalışmada Türkçemizin mecazlar dünyasının veciz ifadeleri olan atasözleri ve deyimlerimizin deli ile ilgili malzemelerinin üzerinde düşünmeye değer nitelikte olduğu görülmektedir. Ruh ve akıl hastalarına halkımızın ilgisi, bakışı, davranışı ve bunları değerlendirmesi atasözleri bilimi (paremiyoloji) bakımından incelendiğinde önemli tespitlere ulaşılmaktadır.

Sözlü geleneğimizde deli ve delilik ile bir hayli olan malzemede delilerin; saf, temiz, art niyet taşımayan kimseler olduğu belirtilir. Bu konudaki deyim ve atasözlerinde “deli” sözcüğü en fazla mecaz anlamında kullanılmıştır. Bu grupta kümelenen sözlerde delilik; çabukluk, güçlülük, neşeli ve şakacı olmak, içten ve samimi davranmak, özü sözü bir olmak anlamındadır. Deli dolu deyimi bu cümledendir.

Zihindeki kontrol mekanizmasının işleyemediği, ölçsüz davranışları olduğu ve kural tanımadıkları, toplumda birçok insanın aynı tarzda yanlış yapmaları da “herkes mi deli” olarak ifade edilmiştir. Zekâ geriliği ve davranış bozuklukları olanların kendilerini belli ettikleri, bunlara dikkatli davranılması gerektiği, yanlış yapmalarına fırsat vermeyerek idare etmenin mümkün olduğu, halk ifadesiyle “suyunca akmak gerektiği,” hatta bunlara “iş verilerek” meşgul edilmeleri, tıbbî tedavilerinin de önemli olduğu, ileri derecede olanlara bakmanın ve onlarla yaşamının ölüm açısından daha zor olduğu belirtilmektedir.

Ayrıca bu insanlara gülünmeyip hoş görülmesi, onlardan ibret alınması, onlarla yola gidebilmenin (yaşamının), onları kabullenmenin, onlara karşı anlayışlı olmak gerektiği de belirtil-

32 Abdulkerim Abdulkadiroğlu, *Tanıdığım Kastamonu Delileri İçinde Bir Veli: Deli Eşref veya Hacı Eşref*, 2. Basım (Ankara: Türk Hava Kurumu, 1991), 6.

miştir. Sözlerimizde delilere methiye yapılmamış, akıl sağlığının başta taç olduğu belirtilirken akıl sağlığının önemi üzerinde durulmuştur. Bütün bunlar ince bir mizah içinde ele alınmış, “Deli-Velî”, “Kimde ne var bilinmez”, “Kimin ne olacağı bilinmez”, denilerek hoş görme sınırları içinde onlar gibi olmamanın şükrü içinde de bulunulmuştur. Akıl noksanlığı ve deliliğin zorluğu, bu kimseler ile iletişim ve onların ayıplanmaması, aklın da insanlara emanet olduğu, bu kimselerden ibret alınmasının önemli olduğu merhamet ve şefkat ile davranılması gerektiği, sadece zihinsel engelliye değil, halkımızın bu engele maruz kimselerin ailesine bile şefkatle davrandığı ve yardımcı olmak istediği de vurgulanmıştır.

Teşekkür: Yardımları için Prof. Dr. Engin TURAN’a ve Prof. Dr. Güneş AKGÜN’e teşekkür ederim.

Kaynakça / References

- Abdulkadiroğlu, Abdulkерim. *Tanıdığım Kastamonu Delileri İçinde Bir Velî: Deli Eşref veya Hacı Eşref*. 2. Basım. Ankara: Türk Hava Kurumu, 1991.
- Adasal, Rasim. *Normal ve Anormal Açından Psikososyal Yönleriyle Kişilik ve Karakter Portreleri*. 2. Basım. İstanbul: Minnetoğlu Yayınları, 1980.
- Albayrak, Nurettin. *Türkiye Türkçesi’nde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2009.
- Altıntaş Ayten, “Anadolu Selçukluları ve Osmanlılarda Tıp ve Dârüşşifalar”. *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifahaneler*. Haz. Abdullah Kılıç. İstanbul: Medikal Park, 2012.
- Avni (Yenişehirli). *Mir’ât-ı Cünûn Delilerin Aynası*. Haz. Abdülkadir Erkal. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2014.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. 4. Basım. İstanbul: Kubbealtı, 2005.
- Balı, Muhan. “Alan Araştırması Konusu Olarak Deliler ve Onların Türk Folklor ve Edebiyatı İçindeki Yeri”. *II. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*. Eskişehir: Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı, 1987.
- Diagnostic and Statistical Manuel of Mental Disorders (DSM)*. 5. Basım. American Psychiatric Association, 2013.
- Fuzuli, *Fuzuli Divanı*. Haz. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur. Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.
- Kaya, Doğan. *Sivas Halk Şairleri*. 5. Sivas: Sivas Valiliği, 2009.
- Merriam-Webster Sözlüğü*. Merriam-Webster Inc., 2013.
- Pala, İskender. “Leylâ vü Mecnûn”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 27: 162-164. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.
- Songar, Ayhan. *Modern Psikiyatri Modern Psikobiyoloji ve Ruh Hastalıkları*. İstanbul: Geçit Kitabevi, 1977.
- Türk Dil Kurumu. *Türkçe Derleme Sözlüğü*. 4. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1969.
- Turan-Tuncer, Engin. “Özürlü ve Psikolojisi”. *Saray Rehabilitasyon Dergisi* 8 (2002): 8-11.
- Üçer, Müjgân. *M. Mesut Hocaoğlu Hayatı Şiirleri Mezar Taşları İçin Yazdığı Kitabeler ve Şiirlerinden Seçmeler*. İstanbul: 1993.
- Üçer, Müjgân. *Atalar Sözü Yerde Kalmaz*. İstanbul: Sivaslılar Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Vakfı, 1998.
- Yorulmaz, Hüseyin. *Koca Ragıp Paşa*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1998.

Ek: Atasözleri ve Deyimlerimizde Deli

Atasözlerimizde ve deyimlerimizde deli kavramı ile ilgili çok sayıda ifade bulunmaktadır. Bunların bir kısmı aşağıda verilmiştir:³³

- Ağlama ölü için ağla deli/diri için.*
Akıllı düşmandan korkma, deli dosttan kork.
Akıllı asmakabağından olmaz, deli balkabağından.
Akıllı düşününceye kadar deli çayı geçer (bayram eder).
Akıllı heleşesinden³⁴ deli gülmesinden belli olur.
Akıllı sözü delillerle, deli sözü yeminlerle.
Akıllı sözünü deliye söyletir.
Akıllıya işaret, deliye kötek.
Al Allah kulunu, zapt eyle delini.
Ali'si deli, Veli'si deli, kırılanın hepsi mi deli.
Almış delinin kızını, soya çeker.
Altı aylak emeği, deli kızın donağı.
Altın pas tutmaz, deli yas tutmaz.
Altın paslanmaz, deli uslanmaz.
Andan (doğuştan) deliye muska neylesin.³⁵
Anadan doğma deliye Karacaahmet neylesin.³⁶
Aş deliye kaldı.
Âşıkla delinin farkı; biri gülmez, öteki ağlamaz (imiş).
At alırsan kula al, avrat alırsan deli al.³⁷
Atın dorusu, yiğidin delisi.
Atın dorusunu al, kızın delisini.
Av avlandı, tav tavlandı, deli evlendi.
Bahçeye söğüt, deliye öğüt yakışmaz.³⁸

33 Ayverdi, *Misallı Büyük Türkçe Sözlük*; Nurettin Albayrak, *Türkiye Türkçesi'nde Atasözleri*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2009); Müjgân Üçer, *Atalar Sözü Yerde Kalmaz* (İstanbul: Sivaslılar Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Vakfı, 1998).

34 Heleşe; sohbet.

35 Deli olarak nitelenen kimseler, folklorik tipta; tekke ve türbe ziyaretlerine götürülmek, okunmak, muska ve boylama taşımak gibi pratikleri uygulamaktadırlar. Günümüzde bile tıbbi tedavinin yanında bu uygulamaların yapıldığı görülmektedir.

36 Anadolu'da birçok yende makamı olan Ulu Veli Karacaahmet ziyaretine deliler götürülür ve iyileşeceğine inanıldığından şöyle denirdi: Karacaahmet Ulu Veli / Akıllanır gelen deli.

37 Biraz deli dolu!

38 Aklı olan öğüt alır.

Baktın deli, savul / dön geri.
Ben akıllıyım diyende kırk türlü delilik vardır/olur.
Bilmem deli, bilmem velî.
Bir deli kuyuya taş atmış, kırk akıllı çıkaramamış.
Bir deliyle, bir akıllı bir kılı kıramamış.
Bir deliyle bir akıllı geçinir, iki deli geçinemez.
Boşuna vaat deliyi sevindirir.
Bir köye bir deli yeter.
Buranın delisi, ahiretin velisi.
Çocuk büyür deli uslanmaz.
Çocukların başı deli Ömer.
Çok gülen deli akıllanmaz.
Çok şecaat delilik sayılır.
Dağa karşı dur, deliye karşı durma.
Dam altında deli çok.
Deli âdemi beyan eder.
Deli anlamaz (bilmez), akıllı sormaz.
Deli arlanmaz, sahibi (soyu sopu) arlanır.
Deli bir değil ki bağlayalım, ölü bir değil ki ağlayalım.
Deli dağı dolandığı değil, sahibini de dolandırır.
Deli deliden değneğini (çomağını) saklar.
Deli deliden hoşlanır, imam ölüden.
Deli deliyi görünce gökten değnek yağdırır.
Deli der (demiş) ki bayram geldi, akıllı der ki ömür tükendi.
Deli devran sürer, akıllı sıra bekler.
Deli evden olmadıkça duyulmaz
Deli gelmeden yeli gelir.
Deli gittiği ile kalmaz; kendir, kolanı da götürür.
Deli gönül.³⁹
Deli gülüp konuşur, akıllı bilip konuşur.
Deli gününü görmüş, akıllı demiş ki “Benim günüm geride!”
Deli ile acemi birdir.
Deli ile çıkma yola, başına gelir türlü belâ.
Deli ile devletli bildiğini / aklına düşeni işler.

39 Her zaman âşık olmaya hazır, coşkun gönüllü kimsenin kendi durumu ve gönlü için tatlı bir serzeniş sözüdür.

Deli ile harara⁴⁰ girilmez.
Deli ile helva yemekten, uslu ile savaş yeğdir.
Deli ile konuşmaktan, akıllı ile dövüşmek yeğdir.
Deli ile pazar, alt yanı mide bozar.
Deli inekten akıllı buzağı olmaz.
Deli kadı'nın yaptığını akıllı kadı bozamaz.
Deli kazanmış, akıllı yemiş.
Deli kendi işini akıllıdan iyi bilir.
Deli kısmı kendi söyler, kendi işitir.
Deli kız bacada / damda gezer, bahtını yel getirir.
Deli kız deli gelin olur.
Deli kız düğün etmiş, kendisi başköşeye geçmiş.
Deli kız evde kalmaz, delikli boncuk yerde kalmaz.
Deli kız kendi aşana kendi gönenir.
Deli kızı nikâh tutmaz.
Deli kızın bahtını, yel götürür tahtını.
Deli kızın donağı/çeyizi.
Deli mal buldu, yer bulamadı.,
Deli merak eder, akıllı sual eder.
Deli ocağında derviş türemez.
Deli oğlum demirci, akıllı oğlum marangoz.
Deli oğlum neylesin malı, akıllı oğlum neylesin malı.
Deli ol ki dünya için gam yiye, Allah bilir kim kazana kim yiye.
Deli oldur ki bir düştüğü çukura bir daha düşe.
Deli olmayınca akıllı geçinemez.
Deli olmadan veli olunmaz
Deli sevilir, densiz sevilmez.
Deli söylemiş, akıllı oynatmış.
Deli sözü kaleme gelmez.
Deli terzi iğneyi ipliği yitirmezse günde bir kaftan diker.
Deli veli üst üstüne.⁴¹
Deli verdi, uslu yedi.
Deli yas tutmaz, ahmak söz tutmaz.

40 İki ip vasıtasıyla omuzdan geçirilerek sırtta yük taşımak için kullanılan çuval; büyük sepet.

41 Anamur yöresinde bir kilim motifinin adı.

*Delide et, koyakta ot*⁴²
Deliden al akıllı laf.
Deliden al uslu haberi.
Deliden dost olmaz.
Deliden korkmayan adam delidir.
Deliden korkma, ahmaktan kork.
Deliden velî, veliden deli olur.
Delidir ne yapsa yeridir.
Delidir ol ki zengindir, fakara gibi geçinir.
Deliliğin (edepsizliğin) adını sinirlilik koymuşlar.
*Delikanlı.*⁴³
Delilik parayla pulla değil ya.
*Delinin alı yeşili olmaz.*⁴⁴
Delinin atı, eşeği olmaz
Delinin başucunda yatmaktansa, akıllının ayakucunda yatmak hayırlıdır.
Delinin başında meşale yanmaz ya.
Delinin behi pazarı olmaz.
Delinin boynuna çan takmazlar, tuttuğu işe bakarlar.
Delinin çalıştığı akıllı içindir.
Delinin değirmenini yel çevirir / Allah dönderir.
Delinin değirmenini /ununu Allah öğütür.
Delinin düşünmesine tavuğun eşinmesine derman olmaz.
Delinin eline değnek verilmez.
Delinin getirdiği odun kendini kurutmaz.
Delinin gözü, sarhoşun sözü.
Delinin uyuklaması da deli, sayıklaması da.
Delinin yüreği ağızındadır, akıllının dili yüreğindedir.
*Delinin zırı inmek.*⁴⁵
*Deli pazarı.*⁴⁶
Deliye bal tattırmışlar, çarşıda bal bırakmamış.

42 Deli yemek seçmediği için zayıf olmaz, iki dağın arasında kalan yerde de ot bol olur.

43 Ergen, çocukluktan çağından çıkmış bülûğa ermiş genç erkek. Anadolu'da genç kızlar için de kullanılır.

44 Al-yeşil, murat almak anlamındadır.

45 Aksi kimse sakinleşmek

46 Savruk ve akılsız kimselerin yaptığı alış veriş

Deliye bakın geç, fukaraya sakın geç.
Deliye bel ver; dalınan yel ver.
Deliye borç etme, ya düğünde ister ya bayramda.
Deliye değ de geç, akıllıya uy da geç.
Deliye dert yandık (yanılmaz).
Deliye (göre) her gün bayram.
Deliye geçit yoklatırlar.
Deliye kapıyı ört de gel demişler, yüklenmiş de gelmiş.
Deliye kendi belâsı yeter.
Deliye ne söyle, ne söylet.
Deliye "Oyna" demişler, ortalığı yıkmış.
Deliye tokat, hastaya Sokrat⁴⁷ gibidir.
Deliye taş atma, başına taş yağdırır/başını yarar.
Deliyi dövmeden korkutmalı.
Deliyi düğüne götürmüşler, burası bizim evden rahat demiş.
Deliyi everme, deli çoğalır.
Deliye yel ver, eline bel ver.
Deliyi vur geç değil, sür geç.⁴⁸
Dellenmek: Kızmak, hiddetlenmek.
Deme Mecnûn'a deli, herkes bir gömleği deli.
Deme Mecnûn'a deli, herkes bir günâ (türlü) deli.
Demir ıslanmaz, deli uslanmaz.
Demir paslanır, deli uslanır.
Demirci deli gerek neccar akıllı.⁴⁹
Dertli deliden çok söyler.
Dertlinin söylediğini deli söylemez.
Devletli / zengin ile deli bildiğini işler.
Devletliye belî derler, yoksula deli derler;
Düğün iki kişiye bir de deli komşuya.
Düğün olur iki kişiye, kaygısı deli komşuya.
Düşün deli gönül düşün, at mı alınır kışın, onun da parası peşin.

47 Sokrat değil, Bukrat (Hipokrat) olmalıdır. İslam tıbbında ünlü hekim Hipokrat'a Bukrat denir.

48 Yola götür.

49 Neccar; marangoz.

Ekmek olsun da kuru olsun, oğlan olsun da deli olsun.⁵⁰
 Ekten pükten deli kıza / öksüz kıza kaftan.
 El delisiz, yol çalırsız olmaz.
 El deliye hasret biz akıllıya.
 Elin delisi ol, evleğin yarısı ol.
 Elin delisine doyulmaz, deli ocaktan gerek.
 Elinde var ise “Gel ileri akıllı kardeş”, elinde yok ise “Çekil geri deli kardeş”.
 El zannıyla deli, deli değil velî.
 Gezmekten hevesini alsa deli alır.
 Haberi bir çocuktan, bir de deliden al.
 Halının tozu tükenir, delinin sözü tükenmez.
 Haydan huydan, deli kıza er gerek.
 Hep deli, hop deli, beşikteki başını sallar.
 Her delinin başına bayrak dikilse bedestende bez kalmaz.
 Her deliye bir uslu koymuşlar.
 Her evde bir deli, bizim evde hep deli.
 Her kişide bir delilik damarı vardır; deli denildiğinde damar büyür.
 Herkesin damarında bir delilik dolaşır.
 Herkesin deliliği bir şeye.
 Herkesin delisi evde, derdi karnında (içinde) gerek.
 Hızlı / pek yürürsen deli, yavaş yürürsen ölü / miskin derler.
 Her yerin bir delisi olur.
 Hoşafın sıcağı, kahvenin soğuğu, kocanın delisi çekilmez.
 Irgalama çalıyı, sıçratma deliyi.
 Irmağı deliye boylatırlar.
 İki akıllı geçinir, bir deli bir akıllı da geçinir, iki deli geçinemez.
 İki deliye bir uslu koymuşlar.
 İki kardeş dövüşmüş, içine deliler karışmış.
 İmam ölüyü, deli deliyi sever.
 İnsan yazısını bilse deli olur.
 Kendi söyler kendi güler o adamın delisi, kendi söyler el güler o adamın velisi.
 Kıl düğüm, deli öğüt tutmaz.
 Körün değneği ya deliye ya doluya.
 Memleketinden çıkan deli olur, başında kavak yeli olur.

Ne deliye söyle, ne söylet.
Oğlan olsun deli olsun, ekmek olsun kuru olsun.
Oğlan deli malı neylesin, oğlan akıllı malı neylesin.
On beşinde deli dolu, bilmez gittiği yolu.
Öküzün delisi ambar doldurur, adamın delisi adam güldürür.
Ölü için ağlama, deli için ağla.
Ölü ile delinin hatırı sayılmaz.
Ölünün ağıtı bir gün, delinin ağıtı her gün.
Ölüsü olan bir gün, delisi olan her gün ağlar.
Ölüsü olan gülmüş de delisi olan gülmemiş.
Ölüyü örte korlar deliyi düрте korlar.
Paralıya “beli”, parasıza “deli” derler.
Paran varsa Mehmet Ali’sin, paran yoksa başı açık delisin.
Parayı zapt etmek, deliyi zapt etmekten zordur.
Sarhoştan deli bile korkar.
Sözün tamını deliye derler.
Su akar, deli bakar.
Taş atma deliye, başına taş yağdırır.
Taş ne keder ıslanırsa deli de kadar uslanır.
Taşlarsan deliyi, başına kapla çeliği.
Tavuk eşindiği ile deli düşündüğü ile.
Uslu deliye uymaz.
Yiğidin akıllısı biraz deli olur.
Yiğidin delisi dışındadır.
Yiğidin delisi makbul olur.
Yok / boş yere gülene deli derler.
Zengin her sözüne beli, zengin olmayan ne söylerse deli derler.
Zıt gitme deli ile başının yarar eli ile.